

1990 – TRIDESET LET POZNEJE

UVOD

Samo trideset let je minilo, odkar je nastala samostojna slovenska država, vendar se danes teh dogodkov tedanji udeleženci redko spominjajo na enak način. Kratkost dobe tudi ponuja vprašanje o zgodovinarjevi strokovnosti v njegovi interpretaciji obdobja, toda mi – po besedah Erica Hobsbawma – »zapisujemo stvari, ki jih naši vrli sodržavljeni želijo pozabiti«. ¹ Slavni angleški zgodovinar je hudomušno dejal, da je človeški spomin seveda selektiven, odvisen od številnih dejavnikov. Nanj vplivajo osebne izkušnje, prepričanja, okolje, skupnost ipd. Po drugi strani pa je historičen pogled zgodovinopisja kompleksno zrcalo, ki skuša večplastno prikazati preteklost in zajeti vso širino neke dobe. Zadnji dnevi Jugoslavije in čas oblikovanja slovenske države in njenih obrambnih sil so nedvomno obdobje, ki je s tega stališča še posebej zanimivo, enkratno in hkrati tudi sporno. S časovnim oddaljevanjem je namreč interpretacija časa postala veliko bolj celovita in zapletena pri tolmačenju dogodkov ter udeležencev.

Še leta 1989 se je marsikomu (in še zlasti tujim opazovalcem) zdelo, da ima Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) kljub vsem svojim tegobam glede na druge države vzhodnega bloka najboljše izhodišče za izvedbo uspešne tranzicije, za uvedbo demokratičnega političnega sistema in tržnega gospodarstva. Toda vsi opazovalci so že v naslednjih letih spoznali, da so bili v veliki zmoti. Titova država ni samo razpadla, začela se je vojna, ki je kot požar zajela prostor nekoč skupne države. Razpad je deloval kot izjemno kratek časovni odsek, vendar je bil to dolgotrajni proces, ki je kulminiral leta 1990. Kaj se je tedaj zgodilo? Kaj o tem pravi zgodovinopisje?

¹ Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991* (London: Abacus, 1994), str. 3.

O ZGODOVINOPISJU

Študije, članki in knjige, ki so do zdaj skušali odgovarjati na zgornja vprašanja, so količinsko skoraj nepregledni. Množica literature, ki obravnava bodisi vsejugoslovanski okvir bodisi katero od republik, je izhajala na skoraj vseh celinah in v številnih jezikih, najbolj so zastopani južnoslovanski jeziki (zlasti srbski, hrvaški, slovenski), angleški, nemški in ruski jezik. Precej študij po letu 1991 se je usmerjalo v iskanje odgovorov na vprašanje, kaj je povzročilo razpad države, pri tem so številni avtorji obsežno obravnavali vprašanje legitimnosti države oziroma politične ureditve.² Pri tem velja zapisati, da je bila v vseh publikacijah navadno Slovenija najšibkeje zastopana, še posebej v angleški literaturi.³

V iskanju odgovora na vprašanje, kaj je Jugoslavijo do osemdesetih let ohranjalo skupaj, kaj je ljudi vezalo na državo in kaj je nazadnje vodilo k razpadu, pogosto citirani angleško pišoči avtorji poudarjajo različne vidike. Toda skoraj vsem je skupno, da večinoma ne postavljajo v izhodišče tega, da je bila Jugoslavija »umetna tvorba«, država brez kohezivnih prvin, pod njenim pokrovom pa je tlelo večno »etnično sovraštvo«.⁴ John Lampe tako trdi, da je bila Jugoslavija »racionalna« politična rešitev,⁵ podobno tudi Leonard Cohen, ki je spisal eno prvih resnih študij o razpadu države.⁶ Po Cohenu je bila nezmožnost dogovarjanja republiških elit v zadnjem obdobju eden najvažnejših vzrokov za konec Jugoslavije. Susan Woodward je odločno zapisala: »In fact, Yugoslavia was held together not by

² Številne teorije o vzrokih razpada Jugoslavije sta dobro sistematizirala in komentirala Jasna Dragović Soso (*Why Did Yugoslavia Disintegrate. An Overview of Contending Explanations* v *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*, ur. Lenard J. Cohen in Jasna Dragović Soso, West Lafayette (Indiana): Purdue University Press, 2008, str. 1–39) in Dejan Jović (*Jugoslavija – država koja je odumrla: Uspon, kriza i pad Četvrtje Jugoslavije: 1974–1990.*, Zagreb in Beograd: Prometej in Samizdat B92, 2003, angleška izdaja: *Yugoslavia: A State That Withered Away*, West Lafayette (Indiana): Purdue University Press, 2009).

³ Še leta 2005 je Sabrina P. Ramet v delu *Thinking About Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005, str. 264) ugotavljala, da »literature o Sloveniji, ki bi bila dostopna v angleškem jeziku, ostaja maloštevilna, in le upamo lahko, da bo ta deficit sčasoma odpravljen«. Delno je bilo to vprašanje rešeno v naslednjem desetletju.

⁴ Verjetno najbolj priljubljena knjiga v angleščini, ki podaja sliko divjega Balkana, kjer že od srednjega veka domuje sovraštvo med ljudstvi, je delo Roberta D. Kaplana *Balkan Ghosts: A Journey Through History* (New York: St. Martin's Press, 1993).

⁵ John Lampe, *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country* (New York: Cambridge University Press, 1996), str. 260.

⁶ Lenard J. Cohen, *Broken Bonds: The Disintegration of Yugoslavia* (Boulder, San Francisco in Oxford: Westview Press, 1993).

Tito's charisma, political dictatorship, or repression of national sentiments, but by a complex balancing act in the international arena and a mixed economy and political system that provided governmental protections of social and economic equality and of shared sovereignty among its many nations.«⁷ Sabrina P. Ramet po drugi strani poudarja, da je bila država podobna babilonskemu stolpu, polna nesporazumov in težav; razpadla je zaradi nezadostne demokratizacije in dejstva, da komunistična ureditev ni spoštovala temeljnih človekovih pravic.⁸ Vendar v široki analizi kulture, subkulture, bralnih navad in religijskih značilnosti avtorica poudari kohezivne dejavnike, za katere trdi, da so se v osemdesetih letih vse bolj oddaljevali drug od drugega. Tudi ruski zgodovinar Sergej Romanenko omenja več vezivnih prvin države, ki so jih prepoznavali že sovjetski voditelji in njihovi svetovalci. To so etnična bližina večine narodov Jugoslavije, sistem samoupravnega socializma in združevalna vloga partije.⁹

Številne analize so se v iskanju odgovorov osredinjale na jugoslovanski politični in družbeni sistem ter razvoj po letu 1974, ko je bila sprejeta zadnja velika ustavna reforma (Kardeljeva ustava je uvajala totalno samoupravljanje, ki je temeljilo na sistemu številnih – večinoma honorarno zaposlenih – delegatov na vseh ravneh). Viktor Meier, nemški poznavalec Jugoslavije, čigar knjiga je med redkimi, ki posebej obravnava Slovenijo, piše, da je ustavni sistem izražal želje in hotenja večine prebivalstva.¹⁰ Dejan Jović, ki opozarja, da je bilo stanje v državi po letu 1974 tako, da jo je pri življenju vzdrževalo samo ideološko soglasje partijske politične elite (ko je to pešalo, je ugašala tudi država), v svoji analizi položaja Hrvaške v socialistični Jugoslaviji trdi, da je bilo to »najuspešnejše obdobje hrvaške politike v 20. stoletju«.¹¹ Jović je tudi med avtorji, ki najneposredneje spregovorijo o legitimnosti jugoslovanskega sistema (o kateri razpravlja tudi Sabrina Ramet,

⁷ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War* (Washington, D. C.: The Brookings Institution, 1995, str. 21–22).

⁸ Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918–2005* (Washington, D. C., Bloomington in Indianapolis: Woodrow Wilson Center Press in Indiana University Press, 2006, str. 599).

⁹ Sergej Romanenko, Višenacionalna država i/ili višestranački sistem – SSSR i SFRJ u periodu 1985–1991., v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratski sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 38–39).

¹⁰ Viktor Meier, *Zakaj je razpadla Jugoslavija* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996, str. 26, prevod dela: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*).

¹¹ Dejan Jović, Hrvatska u socialističkoj Jugoslaviji (Reč, št. 75/21, 2007, str. 97, skrajšana angleška različica: Reassessing Socialist Yugoslavia, 1945 – 90: The Case of Croatia v *New Perspectives on Yugoslavia: Key Issues and Controversies*, ur. Dejan Djokić in James Ker-Lindsay, London in New York: Routledge, 2011, str. 117–142).

vendar na drugačen način) in o podpori prebivalstva. Avtor v svojem razglabljanju piše, da je pri vsaki ureditvi treba večino ljudi prepričati o legitimnosti oblasti. Samo z represijo, ki je v Jugoslaviji sicer obstajala, se ureditve ne morejo obdržati. Pravna upravičenost ureditve se v klasičnih parlamentarnih demokracijah meri na volitvah, v socializmu pa ta izhaja iz zgodovinske misije socializma in zlasti iz prepričanja ljudi, kako je »obstoječa oblast najboljši odgovor na izzive časa«.¹²

Študije slovenskih zgodovinarjev o socialistični Jugoslaviji večinoma ne sledijo totalitarnemu črno-belemu vzorcu. Ob zelo širokem razponu raziskovanja, ki sega od proučevanja represije, ekonomskih vezi Slovenije z drugimi republikami, migracijskih tokov do klasičnih političnih tem in življenjske ravni, prevladuje razlaga, da je bila Jugoslavija država, ki jo je prebivalstvo iz različnih razlogov sprejemalo in dojemalo za svojo domovino.

Avtorji analizirajo več dejavnikov, pri tem pa na začetku glede položaja Slovenije v Jugoslaviji izpostavljajo dvojje. Glavno je bilo to, da je Jugoslavija vključevala obsežne dele slovenskega ozemlja, ki so prej, po prvi svetovni vojni, ostali na drugi strani rapalske meje, v Kraljevini Italiji. Poleg tega je bila s prvo slovensko ustavo ustanovljena Slovenija kot politična enota, prvič načelno in na deklarativni ravni, ustava pa je zagotavljala Sloveniji njen samostojni federativni status.¹³

Zdenko Čepič posledično ugotavlja, da je Jugoslavija hitro dobila naziv »širša domovina« (Slovenija je bila »ožja domovina«) in da so jo ljudje kot tako tudi dojemali in imeli do nje pozitiven odnos, vse dokler se država ni »izpela«.¹⁴ Gospodarski razvoj Slovenije v jugoslovanskem obdobju je bil ugoden, ker je najsevernejša republika izstopala na področju izvoza, produktivnosti in po učinkovitosti naložb. Slovenski bruto domači proizvod je znašal 15–17 odstotkov jugoslovanskega, delež izvoza pa četrtno.¹⁵ Osrednje tržišče za slovensko gospodarstvo je bilo jugoslovansko, iz drugih republik pa je Slovenija dobivala material, surovine in

¹² Prav tam, str. 73–74.

¹³ Velja razmisliti o razdrobljenosti ozemlja vse od Habsburške monarhije naprej, ko je slovensko prebivalstvo živelo znotraj zgodovinskih dežel Kranjske, Štajerske, Koroške, Goriške, Istre in delno tudi na Madžarskem. Po ustanovitvi Kraljevine SHS/Jugoslavije so Slovenci večinoma najprej živeli znotraj mariborskih in ljubljanskih upravnih enot, nato pa v Dravski banovini, vendar je šlo vedno za upravno ureditev ozemlja.

¹⁴ Zdenko Čepič, *Misli in dejstva: izhodišča*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 8).

¹⁵ Aleksander Lorenčič, *Kako smo živeli v drugi Jugoslaviji: oris dogajanja v luči izbranih kazalnikov*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 131–144).

živila, ki jih sama ni proizvajala. Struktura njene blagovne menjave z drugimi republikami je bila ves čas ugodna.¹⁶ Posledično se je počasi višala tudi življenjska raven. V letih 1968–1988 se je prav pri vseh družbenogospodarskih kategorijah gospodinjstev povečala opremljenost s trajnimi potrošnimi dobrinami. Konec osemdesetih let je vsako gospodinjstvo imelo štedilnik, hladilnik, pralni stroj in televizor, 66 odstotkov pa jih je imelo osebni avto.¹⁷ Jugoslovansko kulturno in glasbeno prizorišče je zaznamovalo tudi slovenski prostor, uspehi jugoslovanskih in slovenskih športnikov pa so sploh dejavno sooblikovali družbo in gradili njeno enovitost.¹⁸ Odnos državnih struktur do slovenskega jezika se je precej izboljšal, vendar je jezikovno vprašanje ostalo ena izmed jugoslovanskih občutljivih, bolečih točk.¹⁹

Spornih točk je bilo sicer po mnenju slovenskih zgodovinarjev v Jugoslaviji precej in se niso omejevale samo na (ne)uporabo slovenskega jezika na državni ravni. Državo in položaj Slovenije v njej so zaznamovali omejevanje temeljih svoboščin posameznika, represija in avtoritarna vladavina komunistov, številne krize in reforme političnega ter gospodarskega sistema. Zlasti ustavni sistem iz leta 1974 je bil glede izvedbene plati deležen kritičnih pogledov, hkrati pa nekateri avtorji poudarjajo, da je omogočal postopno notranjo ponovno parlamentarizacijo Slovenije in širšo legitimacijo republiških elit.²⁰

V celoti slovensko zgodovinopisje različno razlaga pregledano obdobje. Če izpustimo skrajne pole politično motiviranih zgodovinopisnih del, ki Jugoslavijo bodisi slikajo kot totalitarno ječo Slovencev bodisi kot socialistični raj delovnega ljudstva, lahko v prerezu strokovnih del ugotovimo, da je Slovenija imela velik delež pri oblikovanju tedanje državne podobe (čeprav je predstavljala 7,9 odstotka ozemlja, Slovenci pa 8,4 odstotka prebivalstva). Avtorji prednostno ne

¹⁶ Jože Prinčič, *Blagovna menjava Slovenije z drugimi jugoslovanskimi republikami (1945–1991)*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 145–170).

¹⁷ Marta Rendla, *Življenjska raven Slovencev v drugi Jugoslaviji*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 171–200).

¹⁸ Filip Čuček, *Slovenski vrhunski šport v jugoslovanskem okviru (1945–1991)*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 257–274).

¹⁹ Aleš Gabrič, *Uveljavljanje slovenščine kot uradnega jezika po drugi svetovni vojni*, v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 213–239).

²⁰ Jure Gašparič, *Slovenian Socialist Parliament on the Eve of the Dissolution of the Yugoslav Federation: A Feeble »ratification Body« or Important Political Decision-Maker?*, *Prispevki za novejšo zgodovino (Special Issue Complex Parliaments in Transition: Central European Federations facing Regime Change)*, LV, št. 3, 2015, str. 41–59).

poudarjajo njene avtoritarne enostrankarske ureditve (vendar je tudi ne zanikajo), v primerjalnih študijah bolj poudarjajo jugoslovanske posebnosti v odnosu do drugih držav vzhodnega bloka.

O OKOLIŠČINAH

Na podlagi prvega dela članka in dognanj omenjenih zgodovinarjev bom v nadaljevanju okoliščine dogajanja leta 1990 na kratko razložil. Tako želim bralcu ponuditi možnost, da sam razume pomen tedanjih dogodkov in jih ustrezno umesti v celoto zgodovinskega dogajanja.

Konec osemdesetih let je torej notranja kriza v Jugoslaviji dosegla vrhunec. V vsej njeni večplastnosti (gospodarski, družbeni in politični) so se sicer oblikovale številne politične rešitve, vendar so bile te izrazito različne, in kar je še pomembneje, bile so izrazito povezane s posameznimi republiškimi elitami, kar je ob federativni strukturi države vodilo do hudih medsebojnih zaostritev. Kot najmočnejša in tudi najnasilnejša se je izoblikovala elita okoli Slobodana Miloševića, ki se je zavzemala za večja pooblastila centralnih federalnih oblasti in klasični socialistični sistem, kot ga je Jugoslavija imela pred ustavnimi reformami 1971–1974. Na drugi strani se je oblikovala ohlapna povezava Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Makedonije, ki jih je družilo predvsem nezaupanje do centralistične in nacionalistične ofenzive Miloševićevega kroga. Znotraj tega kroga je stališča najjasneje zastopalo vodstvo Zveze komunistov Slovenije; ta so bila usmerjena zlasti v demokratizacijo družbe, dopuščanje oblikovanja nekomunističnih političnih skupin, večjo vlogo republik in tržno gospodarstvo. Izjemno pomemben politični dejavnik v Jugoslaviji je bila ob političnih vodstvih vsekakor tudi vojaška elita, ki se je – zaradi velike politične indoktriniranosti in v želji po ohranitvi lastnega obstoja – sprva opredeljevala za ohranitev federativne strukture, zagovarjala je politični primat Zveze komunistov, pobude za demokratične politične reforme pa je označevala za »protirevolucijo«. Že tako rahel federativni sistem se je vse bolj rahljal, politični nadzor v posameznih republikah je popuščal. V Sloveniji so številne civilnodružbene skupine in pobude, ki so združevale številne pole življenja, od ustvarjalcev do mladih upornikov, vse glasneje in odločnejše oblikovale svoja politična stališča, ki so bila usmerjena v samostojnejši položaj Slovenije znotraj Jugoslavije, in obenem zahtevale demokratizacijo.

Ob koncu osemdesetih let je nazadnje postal vprašljiv tudi državni okvir. Tedaj se je tiho soglasje med večino slovenskega prebivalstva in zvezno državo zlomilo.²¹ Številni tuji opazovalci in domači politiki so takrat in pozneje Slovence videli kot tiste, ki so želeli in povzročili razpad Jugoslavije, toda to, sploh če upoštevamo tudi raziskave javnega mnenja, ne drži.²²

Ljudje najprej niso bili naklonjeni korenitim spremembam. Javnomnenjske ankete so pokazale, da so bili seveda zasičeni z vladavino komunistov (odgovarjali so, da politika Zveze komunistov ni več skladna z željami ljudi, omenjali odtujenost itn.), bili so pod vtisom razpadanja sovjetskega bloka in mednarodnih razmer, želeli so spremembe in več samostojnosti, vendar te želje vse do konca niso predvidevale razpada države.

Spoznanje, da tako »ni mogoče več naprej«, je bilo prej ko slej rezultat dejstva, da se je nazadnje politična ureditev povsem iztekla, da je država začela odpovedovati in ugašati. V nekem trenutku ni več ponujala obetavne prihodnosti.²³ Postopen zlom socialistične zgodbe, socialističnega narativa je postal dokončen takrat, ko so ljudje spoznali, da Jugoslavija ne daje več varne prihodnosti (močan pospeševalec pri tem je bila srbska politika).

O MSNZ

V tedanjih vse bolj napetih razmerah so 27. septembra 1989 ob močni vključenosti zavzete civilne družbe²⁴ slovenski skupščinski delegati sprejeli številne ustavne

²¹ Prim. David B. Kanin, Yugoslavia in 1989 and after: a comment, Nationalities Papers, 38, št. 4, 2010, str. 551–556.

²² Gl. Michael Martens, Oder es wird zerfallen, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 15. 1. 2012.

²³ Vplivni srbski pisatelj in poznejši predsednik Zvezne republike Jugoslavije Dobrica Čosić, čigar dela so precej oblikovala srbsko javno mnenje, je v svojih zapiskih že leta 1958, ko je obiskal Ljubljano, ugotavljal: »V Sloveniji je do kritičnih, do zelo kritičnih razmer razvit separatizem ... Vsi po vrsti izražajo prezir do FNRJ, do Srbije, do vseh nacij, ki jemljejo 'višek nacionalnega dohodka'. Če bi Slovenija bila sama, bi bila Eldorado, govorijo vsi. Tu je šovinizem ogromnih razmer. Prezirajo srbski jezik, menijo, da imajo najbogatejšo kulturo, čutijo se ogrožene, okradene, prevarane. Tako mislijo vsi, od natakara do Borisa Kraigherja, od sobarice do Josipa Vidmarja.« *Piščevi zapisi (1951–1968)* (Beograd: Filip Višnjić, 2001, str. 146–147.) O Čosiću in Slovencih gl. Latinka Perović, Srpski književnik, nacionalni ideolog i političar Dobrica Čosić o Sloveniji i Slovencima, v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 191–202).

²⁴ O okoliščinah gl. Božo Repe, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana: Modrijan, 2002, str. 177–183).

amandmaje, s katerimi so uvedli nesorazmerni položaj Slovenije v federaciji, saj so uveljavili »varnostni, ekonomski in razvojni primat interesov in potreb Slovenije« pred federacijo. Razen tega so vzpostavili pogoje za neposredne in tajne volitve,²⁵ omogočili ustanovitev strank, uveljavili prvine tržnega gospodarstva.²⁶ V skupščini so ob tem potekale pomembne politične razprave, sprejemale so se daljnosežne odločitve, pri tem tudi simbolika – v politiki vedno pomembna stvar – ni izostajala. Delegati so septembra 1989 po sprejetju ustavnih amandmajev spontano zapeli Zdravljico, pesnitev, ki so jo v enem od amandmajev razglasili za himno. Zdravljico je leta 1847 spisal osrednji pesnik slovenske romantike France Prešeren, ki je med ljudmi slovel skoraj kot sopomenka za slovensko pesništvo. Številnim se je ob petju utrnila solza. V Sloveniji in nato na Hrvaškem so se oblikovale opozicijske politične organizacije (pozneje stranke), v Sloveniji se jih je pet povezalo v Demokratično opozicijo Slovenije (DEMOS), na Hrvaškem je jedro političnega prostora zasedla Hrvaška demokratična skupnost (HDZ) Franje Tuđmana. To je nedvomno povzročilo hud pretres med zagovorniki političnega monopola Zveze komunistov Jugoslavije, zlasti pri vodstvu Jugoslovanske ljudske armade.

Grožnja zmage »nacionalistične desnice« na večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem je spodbudila zvezne oblasti in vojsko k odločnejšim dejanjem. Treba je bilo storiti vse, da nova oblast v obeh republikah ne bi resnično dosegla vzvodov represivnih aparatov. Prevladujoča institucionalna ureditev ni dovoljevala prevzema nadzora nad organi za notranje zadeve – milico, ki je bila pod polno prisotnostjo republiških oblasti, povsem drugače pa je bilo s precej samostojno Teritorialno obrambo, z »republiškim« delom Oboroženih sil Socialistične federativne republike Jugoslavije. Tej je bilo treba odvzeti orožje. To so maja 1990 tudi storili, sicer ne popolnoma uspešno, a vendarle dovolj, da je bila Teritorialna obramba ohromljena, nova republiška oblast pa zaskrbljena. Tisti del nove oblasti, ki je bil zadolžen za varnost republike, je moral nekaj storiti. Tako je z veseljem sprejemal pobude od spodaj, pobude za začetek prizadevanj in dejavnosti, s katerimi bi povečevali in povečali obrambno sposobnost republike, če bi prišlo do posredovanja armade proti novi demokratični ureditvi.

²⁵ Volitve so bile nato razpisane za april 1990. Poleg nekaterih nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, preoblikovanih v stranke, so se za glasove volivcev potegovale tudi nove stranke, združene v koalicijo Demos. Te so skupno tudi prejele večino glasov in oblikovale vlado. Politično življenje je vse bolj potekalo v duhu večstrankarskega parlamentarizma, čeprav je sistemsko še vedno obstajala »samo« tridobna delegatska skupščina.

²⁶ Miran Potrč, *Klic k razumu: Spomini* (Ljubljana: Modrijan, 2014, str. 127–140).

Brez obsežnih političnih razprav in tudi brez trdne pravne podlage je maja 1990 začel v ozkem krogu ljudi potekati sklop dejavnosti, ki so kulminirale v snovanju tajne hierarhične obrambne organizacije. Za omenjeno obrambno organizacijo se je pozneje uveljavilo ime Manevrska struktura Narodne zaščite (MSNZ).²⁷

Dogodki so potekali vrtoglavo hitro in samo nekaj mesecev zatem, v dneh, ko so bile obrambne sile organizacijsko dokončno vzpostavljene, je Skupščina Republike Slovenije 27. septembra sprejela 96. in 97. ustavni amandma ter s tem prevzela pristojnosti nad Teritorialno obrambo Slovenije. Poveljnika Teritorialne obrambe je odtlej imenovalo in razreševalo Predsedstvo Republike Slovenije. Tako je dan po sprejemu amandmajev Predsedstvo razrešilo komandanta Teritorialne obrambe Slovenije generala Ivana Hočevarja in načelnika štaba Teritorialne obrambe Slovenije generala Draga Ožbolta ter za vršilca dolžnosti načelnika Republiškega štaba Teritorialne obrambe imenovalo majorja Janeza Slaparja. Po tem ni bilo več treba skrivati organiziranja nastajajoče vojske.

Danes, trideset let pozneje, je tedanje dogajanje že precej razkrito in analizirano,²⁸ toda vse drobovje, številne podrobnosti in preštevilna interpretativna vprašanja so še odprta – ne nazadnje tudi zaradi razloga, navedenega v začetku. Čas teče in z njegovim oddaljevanjem se odpirajo nova vprašanja, novi vidiki ...

SKLEP

Za konec še drobna opazka o nečem, kar se morda zdi obrobno, vendar je še kako pomembno. V sicer povsem drugačni ureditvi in drugi državi – v Nemški demokratični republiki – je ob preobratu (nem. *die Wende*) po padcu Honeckerjeve ureditve vzhodnonemška ljudska milica (*Deutsche Volkspolizei*) dramatično izgubljala avtoriteto in miličniki so postajali vse bolj negotovi. Ena od posledic je tako bila, da si močje v modrem niso več drznili posegati niti na področje urejanja cestnega prometa in število smrtnih žrtev na cestah se je podvojilo.

²⁷ Gl. *Prikrita modra mreža: Organi za notranje zadeve Republike Slovenije v projektu MSNZ leta 1990* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010).

²⁸ Literatura o varnostni in obrambni problematiki je že precejšnja, dolgo časa je tudi prevladovala pred političnimi, gospodarskimi in zlasti civilnodružbenimi analizami; navajajo jo tudi drugi avtorji člankov v tej publikaciji.

V Sloveniji do tega ni prišlo. Milica je torej imela notranjo moč, avtoriteto in legitimiteto, da je odgovorno opravljala svoje redno delo – tudi v prometu. Ravno tako je legitimiteto imela Teritorialna obramba, ljudje so jo vzeli za svojo vojsko. Brez legitimitete bi bil razvoj dogodkov najbrž drugačen – začetek tranzicije ne bi bil počasen, razvojen in miren. Legitimiteta je naposled s tem tudi pripomogla k omogočanju mirne preobrazbe milice v sodobno policijo in Teritorialne obrambe v Slovensko vojsko.